

Geschiedenis van de sociologie: een overzicht van thema's en literatuur

Cees Cruson en Wouter van Rossum

Summary

History of sociology: a survey of themes and literature

The past few decades have shown an undeniable increase of interest in the history of sociology. Among other things this is borne out by the numerable publications of systematic interpretations and reinterpretations of the works of classical authors. This renewed interest can also be deduced from the increase of studies in the field of the history of sociology. In many of these studies a sociological point of view clearly prevails. In this paper an overview is given of these studies. Two lines of approach are distinguished: institutional studies which focus on institutional aspects of sociology, and reflexive studies which focus on the presuppositions of sociology. Within each of these approaches various themes are discussed. These studies have led to a far less strict distinction between systematics and history of sociology. We indicate that it may be expected that this will ultimately lead to the abolishment of the distinction.

Le progres de la connaissance,
dans le cas de la science sociale,
suppose un progrès dans la
connaissance des conditions
de la connaissance.

Pierre Bourdieu

Inleiding

Robert Merton heeft er in zijn artikel 'On the history and systematics of sociological theory' (1968) op gewezen dat wat voor geschiedenis van de sociologie doorgaat doorgaans een verzameling kritische samenvattingen is van theorieën uit het verleden, aangelengd met chronologische geordende bio-

grafieën van belangrijke theoretici. Dit komt – aldus Merton – voort uit het feit dat er geen scherp onderscheid wordt gemaakt tussen *systematiek van de sociologie* (hoe staat de sociologie er op dit moment voor?) en *geschiedenis van de sociologie* (hoe heeft de sociologie zich als wetenschap ontwikkeld?). Met dit onderscheid gaan namelijk twee verschillende houdingen tegenover het verleden gepaard: in het eerste geval zal men willen nagaan in hoeverre ideeën van sociologen uit het verleden nog bruikbaar zijn voor hedendaagse theorievorming; in het tweede geval zal men sociologen uit het verleden bestuderen om hen en hun ideeën in hun tijd te plaatsen.

Sedert Merton dit schreef is de belangstelling voor sociologisch werk uit het verleden enorm toegenomen. Zo zijn er talrijke herinterpretaties en vergelijkingen verschenen van het volledige of gedeeltelijke werk van de voorgangers. Deze studies worden vaak ondernomen met systematische oogmerken en laten, op meer of minder programmatische gronden, de sociale en historische context van het ontstaan van dit werk buiten beschouwing; hun intentie is systematiserend, niet historiserend. Proto-typisch voor deze categorie is nog steeds Talcott Parsons, *The structure of social action* (1937), geschreven met de bedoeling om via een analyse van enkele klassieke auteurs een algemene theorie van het sociale handelen op te bouwen. Een recent voorbeeld van massieve omvang is Jeffrey C. Alexander, *Theoretical logic in sociology* (1982-1984), die door lezing van het werk van Marx, Weber, Durkheim en Parsons en bekritisering van hun redeneertrant tracht te komen tot een verheldering van de sociologische theorievorming. Bijna even massief is Jurgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns* (1982). Eerder al had Anthony Giddens in *Capitalism and modern social theory* (1971) een herinterpretatie ondernomen van het werk van Marx, Weber en Durkheim. Al deze studies vertrekken vanuit het standpunt dat het werk van de voorgangers nog steeds of weer opnieuw actueel is. Zo is de aanzet tot Giddens werk 'the belief that there is a widespread feeling among sociologists that contemporary social theory stands in need of a radical revision', een herziening die – aldus Giddens – niet anders kan beginnen dan bij een heroverweging van het werk van 'those writers who established the principal frames of reference of modern sociology'. Opmerkelijk in deze recentere studies is het streven de theoretische bijdrage van Marx te wegen en te verwerken.

Daarnaast zijn er vele studies die, vanwege hun doel de sociologie te begrijpen in zijn historische ontwikkeling, gerekend kunnen worden tot het eigenlijke terrein van de geschiedenis van de sociologie. De algemene trend in deze studies is in de voorbije decennia geweest naar een meer sociologische zienswijze op het verleden: het onderzoek van de geschiedenis van de sociologie is vergelijkenderwijs *sociologischer* geworden.

Dat geldt nog het minst voor de *historische* studies, die zich richten op de geschiedenis van het sociale denken, de sociale analyse, de sociologie als zodanig, of centrale ideeën en problemen daarin. Ze geven encyclopedische of thematische overzichten van sociologische ideeën, personen en gebeurtenissen door de tijd heen. Zo ontwerpt Jerzy Szacki in *History of sociological thought* (1979) een breed chronologisch geordend panorama van het sociale denken van de klassieke oudheid tot nu; en geeft Leszek Kolakowski in *Main currents of marxism* (1978) een historische ideeënanalyse van de marxistische stroming en zijn vele varianten in het sociale denken. Toch wordt ook in de historische ideeëngeschiedenis, meer dan voorheen, aandacht geschonken aan sociale invloeden op en achtergronden van sociologiebeoefening. Invloedrijk daarin is geweest Robert Nisbets *The sociological tradition* (1966), die, aan de hand van de kernideeën 'community, authority, status, the sacred [en] alienation' de wording van de sociologische traditie traceert en deze interpreteert als reactie op de 18e en 19e eeuwse maatschappelijke omwentelingen. Ook in L. Laeyendecker, *Orde, verandering, ongelijkheid* (1981), worden 'kernproblemen' als uitgangspunt genomen en wordt de geschiedenis van de sociologie geprojecteerd op het brede scherm der maatschappelijke ontwikkelingen en denkstromingen.

De sociologisering die we kunnen aanwijzen in de bestudering van de geschiedenis van de sociologie komt nog het meest tot uiting in de *institutionele* en *reflexieve* studies, die – ieder op hun eigen wijze – streven naar de expliciete toepassing van sociologische analyses op de sociologie zelf. Het zijn vooral deze studies, waarin de sociologisering van het verleden van de sociologie het sterkst doorklinkt. In het navolgende geven we, aan de hand van de daarin voorkomende thema's, van dit type studies een overzicht.

Institutionele studies

Institutionele studies richten zich op de ontwikkeling van de institutionele structuur van de sociologie als discipline. Ze sluiten daarin sterk aan bij wat Merton ziet als taak van een geschiedenis van de sociologie. Die richt zich namelijk op zaken als:

'... the complex filiation of sociological ideas, the ways in which they developed, the connections of theory with the changing social origins and subsequent statuses of its exponents, the interaction of theory with the changing social organization of sociology, the diffusion of theory from centers of sociological thought and its modification in the course of diffusion, and the ways in which it was influenced by changing envioning culture and social structure.' (Merton 1968, p. 2)

Dergelijke vragen zijn leidraad geweest voor veel onderzoek naar institutionaliseringsprocessen, waarbij 'institutionalisering' in zowel sociale als cognitieve termen wordt opgevat. Zo definieert Shils (1980, p. 168-169) de institutionalisering van een intellectuele activiteit als 'the relatively dense interaction of persons who perform that activity'. Naarmate de interactie intensiever wordt treedt ook een zekere hiërarchisering op waardoor een gezagsstructuur gevestigd wordt, met gezaghebbende personen en instanties die beslissingen nemen over 'assessment, admission, promotion, allocation'. Cognitieve institutionalisering treedt onder meer op door traditievorming: toenemende overeenstemming over de inhoud en de centrale problemen van een discipline en de wijze waarop die onderzocht en overdacht kunnen worden, toenemende afgrenzing tegenover andere disciplines, en de vorming van een specifiek sociologische traditie van theorie en onderzoek. Er is, aldus Shils, een samenhang tussen deze beide aspecten: gezaghebbende personen en instanties stellen ook criteria aangaande de selectie van sociologische tradities die gecultiveerd worden in onderzoek en onderwijs.

De vestiging van de sociologie

Nogal wat studies richten zich op de institutionele vestiging van de sociologie als discipline. De nadruk ligt daarbij veelal op het verkrijgen en verzekeren van een positie in institutionele, met name academische, settings en de vorming van sociologische tradities. Edward Shils, 'Institution, tradition and ecology in sociology' (1980 [1970]) is daarvan een fraai voorbeeld. Veel breder van opzet en duisterder van uitwerking is S.N. Eisenstadt en M. Curelaru, *The form of sociology: paradigms and crises* (1976). Een goed voorbeeld van de vele deelstudies die verschijnen is Terry Clark, *Prophets and patrons: the French university and the emergence of the social sciences* (1973). Vooral door toedoen van Paul Lazarsfeld (1961) is de aandacht voor de geschiedenis van het empirische en kwantitatieve onderzoek gestimuleerd. De daarover verschijnende studies hebben geleidelijk aan een herwaardering van de rol van het sociale onderzoek in de geschiedenis van de sociologie bewerkstelligd. Exemplarisch in deze richting zijn, behalve Clarks al genoemde studie over de vestiging van de sociologie in Frankrijk, Anthony Oberschalls *Empirical social research in Germany, 1848-1914* (1965) en de bundel onder zijn redactie: *The establishment of empirical sociology: studies in continuity, discontinuity and institutionalization* (1972) (zie ook Oberschall en Lecuyer 1968).

In deze vestigingsstudies wordt veelal een eenvoudig model van institutio-

nalisering gehanteerd, dat terug gaat op het werk van Ben-David en door Oberschall als volgt wordt samengevat:

'First there is some differentiation in subject matter, method, and techniques from earlier disciplines . . . Second, this hitherto peripheral subject matter comes to be regarded by some social strata or groups as a meaningful part of culture . . . Third, these beginnings lead to increasingly patterned recruitment of talented people into the new scientific activity which thus gains in numbers, in its resource base, and in stature . . . The fourth and final step consists of the successful consolidation of a distinct scientific community with its own subculture, a broad organizational base, a communications network, publications and scientific associations.' (Oberschall 1972, p. 4-5).

De uitkomst van dit proces is, dat de leden van de nieuwe discipline een onderscheiden identiteit hebben ontwikkeld en de nieuwe wetenschap een zelfstandig cultuurdomein is geworden, in grote mate onafhankelijk van de omgeving: 'It is now assured of a resource base and it generates its own problems and concerns from within the discipline.' Dit algemene model keert geregeld terug in institutionele studies en levert de referentiepunten waaraan concrete ontwikkelingen worden getoetst. Meer dan voorheen staan thans ook vragen naar continuïteit en discontinuïteit, mislukte en geslaagde institutionalisering en de-institutionalisering in het centrum van de aandacht.

Scholen

Dit model keert ook terug bij de analyse van een specifieke variant van institutionalisering: *schoolvorming*. Er is sprake van een school indien een bepaald inhoudelijk programma het kader vormt voor de vorming van een hecht netwerk van onderling sterk op elkaar betrokken wetenschapsbeoefenaars (cf. Szacki, 1973; Tiryakian, 1979). Zo'n netwerk heeft veelal een centrale figuur, een (charismatische) leider, met daaromheen gegroepeerd een aantal leerlingen. Het aantal scholen dat in de sociologie voorkomt wordt overigens, soms om polemische redenen, nogal eens overdreven. Hoewel zich steeds processen van schoolvorming voordoen, is er vooralsnog in een gering aantal gevallen sprake van netwerken die als zodanig te karakteriseren zijn. De bekendste zijn de durkheimiaanse school, de Chicago School en de Frankfurter Schule. De groepering rondom Durkheim is, behalve door Clark, vooral bestudeerd door de 'Groupe d'études durkheimiennes', die onder meer drie speciale afleveringen verzorgde van de *Revue française de sociologie* (1976, 1979, 1981; zie ook Besnard 1983). De vroege geschiedenis van de Frankfurter Schule is op gedegen sociologische wijze onderzocht door Dubiel, *Wissenschaftsorganisation und politische Erfahrung* (1978),

de Chicago School door Matthews, *Quest for an American sociology* (1977) en Bulmer, *The Chicago School of sociology. Institutionalization, diversity, and the rise of sociological research* (1984).

Het aantal scholen in de sociologie is overigens geringer dan men op grond van de cognitieve structuur van het gebied zou verwachten. Een belangrijke reden is ongetwijfeld dat scholen alleen dan ontstaan en succesvol zijn indien aan nogal wat condities is voldaan. Behalve een specifieke intellectuele en sociale context, intellectuele prominentie en specifieke karaktereigenschappen van voortrekkers en leerlingen, is een programma nodig dat zich leent voor schoolvorming. Bovendien vindt schoolvorming vooral plaats in perioden waarin nieuwe middelen beschikbaar komen en nieuwe gebieden worden gevormd, dan wel in bestaande zich heroriënterende gebieden. Het feit dat netwerken van dergelijke 'innovatiecliques' instabiel zijn leidt er toe dat hun levensduur over het algemeen beperkt is (Van Rossum, 1979).

De analyse van scholen maakt duidelijk dat schoolvorming het succes van programma's op korte termijn weliswaar kan bevorderen, maar op langere termijn belemmerend kan werken indien het programma geen nieuwe gezichtspunten meer voortbrengt en uitgeput raakt. Ook kunnen de reacties op schoolvorming als zodanig belemmerende effecten oproepen. Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat programma's ook zonder schoolvorming succesvol kunnen zijn. Het succes van de fenomenologie in de Verenigde Staten, na vertaling van Schutz' werk, toont dat aan; en ook Weber heeft het in zijn tijd en daarna zonder schoolvorming moeten stellen.

Biografieën

Studies van sociologische scholen zijn vaak tegelijk ook studies van de *biografie* van de grondleggers van een gebied. Hierin interesseert men zich vooral voor de intellectuele bijdrage van afzonderlijke personen aan vestiging en ontwikkeling van de sociologie. Maar ook los van deze thematiek zijn er de laatste tijd veel biografieën van sociologen verschenen. Deze variëren van intellectuele biografieën tot algemene kennissociologische tijdsbeelden. In het bijzonder de heroriëntatie op de klassieke auteurs heeft voor veel aandacht gezorgd voor de periode rond de eeuwwisseling. Lewis Cosers *Masters of sociological thought* (1971) is exemplarisch voor deze vorm van institutionele geschiedschrijving. Een doorbraak is gebleken Stevens Lukes' monografie *Emile Durkheim. His life and work: a historical and critical study* (1973), die zijn kracht ontleent aan een adequate combinatie van een historische en kritische aanpak en die daarmee de grenzen tussen systematiek en geschiedenis overschrijdt. Een eerder voorbeeld is Reinhard Bendix' *Max Weber, An in-*

Intellectual portrait (1960). Niet onvermeld mogen blijven: Michael Pollak, *Paul F. Lazarsfeld: fondateur d'une multinationale scientifique* (1979) en *C. Wright Mills. An American utopian* (1983) van Irving Louis Horowitz.

Voorts zijn er, vooral de laatste jaren, veel *autobiografieën* en *mémoires* verschenen, waaruit hier een summiere greep. Adorno publiceerde 'Scientific experiences of a European scholar in America' en Lazarsfeld 'An episode in the history of social research: A memoir', beide in het speciale nummer van *Perspectives in American History* (1968) over de intellectuele migratie tussen de twee wereldoorlogen, waarin ook belangwekkende studies uit andere vakgebieden (zie nu ook Coser, 1984). Talcott Parsons publiceerde *On building social systems theory* (1970), Homans *Steps to a theory of social behavior* (1983), Lazarsfeld *Working with Merton* (1975) en Robert Merton zijn autobiografische aantekeningen over Gouldner (1983). Onlangs verscheen van Raymond Aron, na *Le Spectateur engagé* (1981), ook zijn *Mémoires* (1983) en van Norbert Elias *Notizen zum Lebenslauf* (1984).

Nationale tradities

Veel studies beschrijven de sociologie zoals die gestalte heeft gekregen in een enkel land, hetgeen bij vergelijking enkele opvallende eigenaardigheden oplevert. Zo kan men *nationale tradities* onderscheiden: een meer empirische aanpak in het Verenigd Koninkrijk (Abrams, 1968), een meer pragmatische benadering in de Verenigde Staten (Hinkle, 1980) en een sterke verflechting met andere intellectuele tradities in Duitsland (Lepsius, 1981), het ontbreken van 'grote theoretische gebaren' in Nederland (Den Hollander, 1967), en een sterke nadruk op bepaalde persoonlijkheden in Frankrijk (Clark, 1973). Ondanks de uniformerende werking die de dominantie van steeds een van de nationale tradities per tijdperiode heeft, krijgen niet alle onderwerpen overal dezelfde aandacht of behandeling. Hoewel het verschijnsel al vroeg is opgemerkt missen we nog steeds een omvattende studie van de onderlinge beïnvloeding van nationale tradities. Daaruit zou kunnen blijken hoe sociologische praktijken, in bepaalde perioden overigens meer dan in andere, evenzeer worden beïnvloed door de migratie van ideeën als door hun nationale context (zie voor aanzetten in deze richting onder meer Shils, 1980 en Lepenies, 1981).

Reflexieve studies

Reflexieve studies richten zich op ontwikkelingen in de vooronderstellingen

en grondslagen van de sociologie. De meest gangbare vorm van reflexie is lange tijd *methodologisch* geweest. Dit is in sterke mate verbonden met het streven naar verwetenschappelijking van de sociologie. In de methodologische reflexie wordt aan de relatie tot het object vooral aandacht besteed als een verstorende factor. Daarnaast is, met de problematisering van taak en functie van de sociologie in de jaren zestig, een meer *sociologische* vorm van zelfreflexie naar voren getreden. Uitgangspunt daarbij is dat socioloog en sociologie deel uitmaken van de samenleving die ze bestuderen. Daardoor is de socioloog enerzijds bezig met de uitoefening van het vak ('sociologiseren') en anderzijds gedwongen daarover na te denken ('reflecteren'). Die dwang tot reflexie is niet van nature gegeven maar geboren uit noodzaak: hoe ver af ook in tijd of plaats, de socioloog is altijd onderdeel van de situatie die hij bestudeert. Goudsblom (1983, p. XXII) noemt dit de 'misschien wel moeilijkste complicatie waarmee de beoefenaren van de sociale wetenschappen zich geconfronteerd zien'. Slechts door een 'breuk' te postuleren tussen heden en verleden, het eigene en het andere, subject en object kan men dit feit opheffen. De verhouding tot het 'object' van studie is altijd precair, gespannen, en zeker nooit belangeloos. In reflexieve studies wordt dit feit onder ogen gezien en tot onderwerp van studie gemaakt.

Vooronderstellingen kunnen verschillende vormen aannemen: theoretisch (wat is het object van studie?), methodisch (hoe kan dat object het best bestudeerd worden?) en functioneel (wat wil men en kan men met de sociologie?). Ze kunnen meer of minder expliciet zijn (Gouldner spreekt in dit verband over de 'infrastructuur' van een sociale theorie als een 'subtheoretische matrix', daarmee het impliciete en onbewuste karakter benadrukkend). Het kritische aspect van reflexieve studies richt zich op de inbedding van sociale en sociologische kennis in hun sociaal-historische context. Dit impliceert niet een beschrijving van feiten met daar een waardering aan toegevoegd, maar een kritische beoordeling van theorieën op hun *relatieve autonomie* (in welke mate overstijgen deze de historische situaties waarin ze ontwikkeld zijn?), en van het (*zelf*)bewustzijn van theoretici door nadere analyse van de manieren waarop vooronderstellingen verweven zijn met historische en persoonlijke omstandigheden. Sociologen leggen mythen bloot, ook die van henzelf. Omdat theorieën onderdeel uitmaken van de historische contexten waarin ze zijn ontwikkeld, impliceert dergelijke theoretische kritiek tegelijkertijd een sociale kritiek (zie onder meer de opmerking van Gouldner, 1973, p. 82 e.v., over het verwijt als zou hij zich beperken tot een kritiek op de sociologie en de samenleving buiten beschouwing laten; zo'n mening veronderstelt dat theorieën geen onderdeel zijn van de samenleving) (zie Elias, 1971; Gouldner, 1971, 1973; Bourdieu, 1980, 1982.)

C. Wright Mills' *The sociological imagination* (1959) is door voor- en tegenstanders in de eerste plaats gelezen als een scherpe kritiek op het werk van Talcott Parsons – een lezing waaraan veelal de vraag wordt gekoppeld in hoeverre die kritiek terecht is (een recent voorbeeld is Eldridge, 1983). Nu is die onmiskenbaar scherpe kritiek weliswaar een centraal onderdeel van Mills' boek, maar ze vormt daarvan niet het fundament. Dat fundament is een reflexieve visie op enkele 'master trends' in de moderne sociologie. Mills signaleerde als voornaamste ontwikkeling van de sociologie in zijn tijd een differentiatie van theoretische activiteiten en onderzoeksactiviteiten, die heeft geleid tot de opkomst van twee soorten specialisten: theoretici en onderzoekers. Een ontwikkeling die nog versterkt is door institutionele en academische processen van professionalisering, bureaucratisering en daarmee gepaard gaande onpolitiserings en verlies van verantwoordelijkheidsbesef tegenover ruimere publieken. Daardoor is die differentiatie bestendig in organisatorische arrangementen. Het zijn deze ontwikkelingen die mede verklaren waarom de relatie – spreekt men zelfs niet van een 'kloof'? – tussen theorie en empirie een centraal kentheoretisch probleem in de moderne sociologie is geworden: wat men eerst scherp scheidt laat zich daarna moeilijk weer verenigen.

Zo bezien vallen Mills' kritiek op de moderne sociologie, zijn voorkeur voor het ambachtelijke en zijn beroep op de klassieke traditie beter te plaatsen. Het zijn geen willekeurige voorkeuren en afkeuren van een bepaalde manier van sociologiebeoefening, maar historisch en sociologisch gefundeerde oproepen zich te verdiepen in een traditie van sociologiseren waarin van een scherpe scheiding tussen theorie en empirie geen sprake is, noch in het werk van individuele sociologen noch in dat van de sociologische gemeenschap als geheel. Mills' studie kan dan ook worden beschouwd als een eminent voorbeeld van relexief sociologiseren waarin de verwevenheid van vooronderstellingen, institutionele arrangementen en sociaal-politieke ontwikkelingen worden geanalyseerd.

Die verwevenheid vormt ook het thema van het onderzoek van Helmut Dubiel naar de vroege kritische theorie: *Wissenschaftsorganisation und politische Erfahrung* (1978). Deze toont onder meer aan hoe de op Marx teruggaande scheiding tussen *Forschung* (de nauwkeurige analyse van empirisch materiaal) en *Darstellung* (de presentatie van de uitkomsten van die analyse) – functies die in principe beide door een en dezelfde persoon vervuld kunnen worden – binnen de organisatie van het *Institut für Sozialforschung* hebben geleid tot een roldifferentiatie van enerzijds de onderzoekers werk-

zaam op empirische deelterreinen (Pollock, Löwenthal, Fromm, Marcuse, Adorno), anderzijds de presentator (Horkheimer), die een organisatorische en intellectuele sleutelrol vervulde.

De crisis van de sociologie

De groei van de belangstelling voor de geschiedenis van de sociologie valt voor een groot deel samen met het uitbreken van de crisis van de sociologie. Deze heeft niet alleen geleid tot een grootscheepse herwaardering van het heden in het licht van het verleden en vice versa, maar is zelf ook een centraal thema voor reflexie. Van Alvin Gouldners *The coming crisis of western sociology* (1971) is wel eens gezegd dat ze een crisis aankondigde die al aan de gang was. Volgens Gouldner heeft zich in de loop van de 19e eeuw in het sociale denken een splitsing voorgedaan van enerzijds een positivistische sociologie die later zou uitgroeien tot de westerse academische sociologie, met als belangrijkste moderne exponent het functionalisme; en anderzijds een kritische sociologie die zou uitgroeien tot de ideologie van totalitaire staten. In beide vormen van sociale theorie zijn, door hun ontwikkelingsgeschiedenis, de potentieel bevrijdende elementen steeds meer op de achtergrond geraakt en de behoudende functies op de voorgrond getreden. De crisis van de westerse sociologie in de jaren zestig en zeventig wordt gekenmerkt door een toenadering tussen deze twee vormen van sociale theorie. Andere indicaties voor een crisis zijn, volgens Gouldner, behalve de groeiende technische kritiek op het functionalisme, vooral de vervreemding van een nieuwe generatie sociologen, de tendens tot organisatie van die vervreemding en de ontwikkeling van alternatieve theorieën. Ook de toename van sociaal onderzoek naar sociale problemen dat eerder georiënteerd is op waarden als vrijheid en gelijkheid dan orde en beheersing ziet hij als zodanig.

Verklaringen voor het ontstaan van deze crisis zoekt Gouldner vooral in de opkomst van nieuwe infrastructures onder de jeugd uit de middenklasse die niet meer overeenstemmen met de gevestigde sociale theorieën. Er is daardoor een discrepantie gegroeid tussen nieuwe gevoelens en oude theorieën, waardoor onder hen die in hun studie met deze theorieën geconfronteerd worden, gewaarwordingen van irrelevantie zijn gaan overheersen. Voorts hebben interne ontwikkelingen in de functionalistische school geleid tot een toenemende variatie en individuatie van vooronderstellingen, waardoor de school als zodanig aan coherentie heeft ingeboet. En tenslotte heeft de ontwikkeling van de verzorgingsstaat weliswaar de middelen doen toenemen, maar ook spanningen teweeggebracht, omdat de uitgangspunten ervan

moeilijk te rijmen zijn met de functionalistische vooronderstelling van onder meer de autonomie van sociale structuren.

Perspectieven

Gouldner heeft zich in zijn studie vooral gericht op de geschiedenis van de sociale theorie – niet zoals Mills op de sociologie in zijn geheel –, en zich voor wat de crisis betreft vooral beperkt tot de eerste fase. De daaropvolgende ontwikkelingen hebben geleid tot een situatie die naar de mening van velen gekenmerkt wordt door het bestaan van verscheidene paradigma's of perspectieven. Beschouwing van de geschiedenis van de sociologie kan deze situatie verhelderen. Die situatie veronderstelt namelijk het eerder geschetste differentiatieproces van theorie en onderzoek. Theoretiseren als specialisatie heeft er toe geleid dat theoretici het tot hun taak gingen rekenen om naast substantieve theorieën ook *algemene theorieën* (perspectieven) te ontwerpen, dat wil zeggen complexen van vooronderstellingen aangaande object, methode en functie van de sociologie als wetenschap. Deze activiteit is een voortzetting en uitvergroting van tendenties die al bij de klassieke sociologen aanwezig waren. Een verschil met de klassieke periode is onder meer dat toen eventuele verschillen in perspectief hun uitwerking misten vanwege de geringe institutionalisering van de sociologische gemeenschap.

De moderne sociologie van na de tweede wereldoorlog kan worden gezien als een redelijk geslaagde poging tot monopolisering door het functionele perspectief, de crisis van de sociologie als een doorbraak van dit monopolie door de contestatie van andere perspectieven. Ook het ontstaan van deze concurrerende perspectieven is gebaseerd op de differentiatie van theorie en onderzoek, die in belangrijke mate is versterkt door Parsons en andere sociologen in de naoorlogse periode. Men kan stellen dat ze daardoor zelf het ontstaan van concurrerende perspectieven gestimuleerd hebben: de moderne sociologie heeft haar eigen tegenkrachten opgeroepen. Het bestaan van allerlei kritiek en de geringe effectiviteit ervan laten zien dat tegenkrachten altijd al aanwezig waren, maar dat deze pas door de uitbouw van coherente andere perspectieven en door de groei van institutionele aanhang effectief zijn geworden (cf. Cruson, 1982). Het bestaan van contradicties binnen de sociologische gemeenschap, gebaseerd op verschillen in perspectieven, is geen absoluut gegeven maar een produkt van historische en sociale ontwikkelingen.

Periodisering

De meeste tot hier genoemde studies hebben per definitie betrekking op ge-

beurtenissen die zich afspelen in bepaalde perioden van de geschiedenis van de sociologie. Bij verschillende auteurs zijn aanzetten te vinden tot een meer uitgewerkte periodisering van de geschiedenis van de sociologie (zie onder meer Shils, 1970; Gouldner, 1971; Clark, 1972). Men kan zich voorstellen dat dit gegeven verder wordt geproblematiseerd en dat studies zich expliciet gaan bezighouden met het plaatsen van de resultaten van zowel institutionele als reflexieve studies in een historisch en vergelijkend perspectief. Waarom is de sociologie in sommige landen veel eerder geïnstitutionaliseerd dan in andere? Welke sociale en culturele ontwikkelingen kunnen de rond de eeuwwisseling beginnende institutionalisering verklaren? Waarom werden in de 18e eeuw uitspraken over de samenleving nog sterk beïnvloed door het gebruik van de 'natuur' als metafoor; waarom werden vooral natuurwetenschappelijke theorieën gebruikt ter verklaring van het sociale leven? Waarom begon in de 19e eeuw ook de sociologie zich geleidelijk aan te differentiëren van andere wetenschapsgebieden? Ook de invloed van sociale en politieke factoren op de institutionele ontwikkeling van de sociologie zou daarbij meer aan de orde kunnen komen. Een goed voorbeeld is het speciale nummer van het *Kölner Zeitschrift* (1981) over de sociologie in Duitsland en Oostenrijk in de periode 1918-1945. We kunnen vaststellen dat, wanneer we in de geschiedenis van de sociologie perioden onderscheiden, deze niet alleen gemarkeerd worden door significante theoretische ontwikkelingen, maar ook door belangrijke gebeurtenissen in de institutionele en historisch-politieke context van de sociologie. Juist het samenvallen van kenmerkende variaties in deze aspecten is een indicatie voor historische periodisering.

Conclusie

In dit artikel hebben we een overzicht gegeven van de studies die de laatste twee decennia verschenen zijn op het terrein van de geschiedenis van de sociologie. Niet alleen hebben we een aanzienlijke toename van dergelijke studies kunnen vaststellen, maar ook een sociologisering van die belangstelling: het verleden van de sociologie wordt steeds meer in sociologische termen benaderd. Vooral in studies die zich richten op de institutionele en reflexieve aspecten van de sociologie valt deze tendens waar te nemen.

De meer algemene strekking van deze ontwikkeling ligt naar onze mening onder meer in de consequenties voor het onderscheid tussen systematiek van de sociologie en geschiedenis van de sociologie. Enerzijds hebben deze studies het besef versterkt dat de geschiedenis van de sociologie altijd wordt benaderd vanuit een opvatting over de sociologie als zodanig. In elke benade-

ring van de geschiedenis van de sociologie speelt, min of meer expliciet, een mening mee over de vraag wat we onder sociologie willen verstaan – hoe zouden we anders kunnen vaststellen waar de sociologie begint, wat de grenzen ervan zijn, welke personen en feiten we er wel toe rekenen en welke niet? Wie dergelijke vragen tracht te beantwoorden, raakt al snel verwickeld in vragen van meer algemene aard, meer in het bijzonder die welke object, methode en doel van de sociologie betreffen – vragen kortom betreffende sociologische vooronderstellingen. Anderzijds is het besef gegroeid dat we de historische en sociale context van theorieën en praktijken uit het verleden nooit geheel buiten beschouwing kunnen laten wanneer we hun waarde en geldigheid voor het heden willen schatten. Sommige auteurs gaan zo ver te stellen dat theorieën buiten hun historische context volledig betekenisloos zijn, maar wij geven er de voorkeur aan te spreken van gradaties van autonomie. Het gaat dan om de vraag in welke mate theorieën onmiddellijk gebonden zijn aan historische contexten en in welke mate ze die overstijgen. Dit vergt een sociale en historische situering van theorieën en praktijken.

Dit alles heeft ertoe geleid dat historische discussies steeds meer een algemene strekking krijgen en dat algemene discussies steeds meer met historische argumenten worden gevoerd. Het valt te verwachten dat de voortzetting van deze ontwikkeling ertoe zal leiden dat het onderscheid tussen systematiek en geschiedenis van de sociologie nog verder gerelativeerd en uiteindelijk opgeheven zal worden. Dan zullen we ten volle beseffen hoezeer dit onderscheid verbonden is geweest met een bepaalde visie op de sociologie en een bepaalde fase in de geschiedenis van de sociologie.

Literatuur

- Abrams, P., *The origins of british sociology*. Chicago: University of Chicago Press, 1968.
- Adorno, T., Scientific experiences of a European scholar in America. *Perspectives in American History*, II, 1968, 338-370.
- Alexander, J., *Theoretical logic in sociology* (4 vols.). London: Routledge & Kegan Paul, 1982-1984.
- Aron, R., *Le spectateur engagé*. Paris: Julliard, 1981.
- Aron, R., *Mémoires*. Paris: Julliard, 1983.
- Bendix, R., *Max Weber. An Intellectual Portrait*. New York: Doubleday & Company, 1960.
- Besnard, P. (ed), *The Sociological Domain. The Durkheimians and the Founding of French Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Bourdieu, P., *Le sens pratique*. Paris: Editions de Minuit, 1980.
- Bourdieu, P., *Questions de sociologie*. Paris: Editions de Minuit, 1980.
- Bourdieu, P., *Leçon sur la leçon*. Paris: Editions de Minuit, 1982.
- Bulmer, M., *The Chicago School of Sociology. Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*. Chicago/London: The University of Chicago Press, 1984.

- Clark, T., 'The stages of scientific institutionalization,' *International Social Science Journal* 24 (1972): 658-671.
- Clark, T., *Prophets and Patrons. The French University and the Emergence of the Social Sciences*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1973.
- Coser, L., *Masters of Sociological Thought. Ideas in Historical and Social Context*, 2nd edition. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977.
- Coser, L., *Refugee Scholars in America. Their impact and Their Experiences*. New Haven: Yale University Press, 1984.
- Cruson, C., 'Hedendaagse sociologie,' *Sociologisch Tijdschrift* 9 (1982): 520-526.
- Dubiel, H., *Wissenschaftsorganisation und politische Erfahrung. Studien zur frühen Kritischen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1978.
- Eisenstadt, S.N. & M. Curelaru, *The Form of Sociology. Paradigms and Crises*. New York: John Wiley & Sons, 1976.
- Eldridge, J., *C. Wright Mills*. London: Tavistock Publications, 1983.
- Elias, N., 'Sociology of knowledge: new perspectives – Part I and II,' *Sociology* 5 (1971): 149-168; 355-370.
- Elias, N., 'Notizen zum Lebenslauf,' in: Peter Gleichmann, Johan Goudsblom en Hermann Korte (Hrsg), *Macht und Zivilisation. Materialien zu Norbert Elias Zivilisationstheorie 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
- Giddens, A., *Capitalism and Modern Social Theory*. London: Cambridge University Press, 1971.
- Giddens, A., 'Four myths in the history of social thought,' in: Idem, *Studies in Social and Political Theory*. London: Hutchinson, 1977.
- Giddens, A., *Central Problems in Social Theory*. London: The MacMillan Press, 1979.
- Goudsblom, J., *Balans van de sociologie*, 2e druk. Utrecht – Antwerpen: Het Spectrum, 1983.
- Gouldner, A., *The coming Crisis of Western Sociology*. London: Heinemann, 1971.
- Gouldner, A., *For Sociology. Renewal and Critique in Sociology Today*. London: Allen Lane, 1973.
- Habermas, J., *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt: Suhrkamp, 1983.
- Hinkle, R.C., *Founding Theory of American Sociology. 1881-1915*. London: Routledge & Kegan Paul, 1980.
- Hollander, A.N.J. den, 'Sociology in the Netherlands,' in: *Contemporary Sociology in Western Europe and America*, 1967.
- Homans, G., 'Steps to a theory of social behavior: An autobiographical account,' *Theory and Society* 12 (1983): 1-45.
- Horowitz, I.L., *C. Wright Mills. An American Utopian*. New York: Free Press, 1983.
- Kent, R.A., *A History of British Empirical Sociology*. Aldershot: Gower, 1981.
- Kolakowski, L., *Main Currents of Marxism. Its Origin, Growth and Dissolution*, 3 Vols. Oxford: Oxford University Press, 1981.
- Laeyendecker, L., *Orde, verandering, ongelijkheid. Een inleiding tot de geschiedenis van de sociologie*. Meppel: Boom, 1981.
- Lazarsfeld, P., 'Notes on the history of quantification in sociology: trends, sources and problems,' *Isis* 52 (1961): 277-333.
- Lazarsfeld, P., 'An episode in the history of social research: A memoir,' *Perspectives in American History* II (1968): 270-337.
- Lazarsfeld, P., 'Working with Merton,' in: Lewis A. Coser (ed), *The Idea of Social Structure. Papers in Honor of Robert K. Merton*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975.
- Lepenies, W. (Hrsg), *Geschichte der Sociologie. Studien zur kognitiven, sozialen und historischen Identität einer Disziplin*, 3 Bde. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981.

- Lepsius, R. (Hrsg), 'Soziologie in Deutschland und Österreich, 1918-1945', *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Sonderheft 23, 1981.
- Lukes, S., *Emile Durkheim. His Life and Work: A Historical and Critical Study*. New York: Harper & Row, 1973.
- Matthews, F.H., *Quest for an American Sociology. Robert E. Park and the Chicago School*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1977.
- Merton, R., 'On the history and systematics of sociological theory,' in: Idem, *Social Theory and Social Structure*, enlarged edition. New York: The Free Press, 1968.
- Mills, C. Wright, *The Sociological Imagination*. London: Oxford University Press, 1959.
- Nisbet, R., *The Sociological Tradition*. London: Heinemann, 1967.
- Oberschall, A., *Empirical Social Research in Germany, 1848-1914. Paris: Mouton, 1965*.
- Oberschall, A., 'Introduction: the sociological study of the history of social research,' in: Oberschall 1972.
- Oberschall, A., (red), *The Establishment of Empirical Sociology. Studies in Continuity, Discontinuity and Institutionalization*. New York: Harper & Row, 1972.
- Parsons, T., *The Structure of Social Action*, 2 Vols. New York: The Free Press, 1937.
- Parsons, T., 'On building social systems theory,' *Daedalus* 99 (1970).
- Payne, G. et al., *Sociology and Social Research*. London: Routledge and Kegan Paul, 1981.
- Pollak, M., 'Paul F. Lazarsfeld, fondateur d'une multinationale scientifique,' *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 25 (1979): 45-59.
- Revue française de sociologie* 17/2 (1976); 20/1 (1979); 22/3 (1981).
- Rossum, W. van, *Wetenschappelijke ontwikkeling als sociologisch probleem*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam, 1979.
- Savage, S.P., *The Theories of Talcott Parsons. The Social Relations of Action*. London: MacMillan, 1981.
- Shils, E., 'Tradition, ecology, and institution in the history of sociology,' in: Idem, *The Calling of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980 [1970].
- Szacki, J., "'Schools' in sociology,' *Social Science Information* 12 (1973).
- Szacki, J., *History of Sociological Thought*. London: Aldwych Press, 1979.
- Szacki, J., 'The history of sociology and substantive sociological theories,' in: Tom Bottomore, Stefan Nowak & Magdalena Sokolowska (eds), *Sociology, The State of the Art*. London: Sage Publications, 1982.
- Tiryakian, E.A., 'The significance of schools in the development of sociology,' in: William E. Szinec, Ellsworth R. Fuhrman en Michael K. Miller (eds), *Contemporary Issues in Theory and Research. A Metasociological Perspective*. London: Aldwych Press, 1979.